

Controversiële kunst

Van plasseks tot Madonna aan een kruis

Vanaf de negentiende eeuw zijn kunstenaars niet alleen op zoek naar de grenzen, ze rekken die op en gaan er dwars doorheen.

Daarmee komt wat kunstenaars doen op gespannen voet te staan met de heersende waarden en normen, vooral wanneer kunstenaars de publieke ruimte en de publiciteit zoeken.

Bloot

Omdat normen verschuiven is wat eerst niet door de beugel kon, binnen de kortste tijd geaccepteerd: in 1967 sprak heel Nederland er schande van: kunstenaar Phil Bloom liep in het VPRO-programma HOEPLA achteloos door het beeld, praktisch naakt. In een volgende aflevering zat ze in een stoel met een krant. En toen ze die liet zakken, bleek ze weer niets aan te hebben. In 1967 was de eerste blote vrouw op tv te zien en het haalde de internationale pers en er werden kamervragen gesteld.

Onrust en onlustgevoelens

Volgens de Amerikaanse schrijfster Susan Sontag ('Against interpretation') voelen veel mensen zich ongemakkelijk bij kunst, omdat het hen raakt op een manier waarvoor ze geen verklaring hebben. De natuurlijke reactie is defensief, toeschouwers lopen weg tijdens de voorstelling, museumbezoekers zoeken een zaal met meer vertrouwde kunst op en gaan op zoek naar een interpretatie die de onrust en onlustgevoelens binnen acceptabele grenzen brengt.

Aantrekkingskracht

Veel kunstenaars houden zich bezig met de vraag waarom hun werk mensen zo raakt. De Britse kunstenaar Damien Hirst, vooral bekend van zijn kunstwerken waarbij hij dieren op sterk water zette: 'Het treurige van mijn doorgesneden koeien op sterk water is dat ze meer persoonlijkheid hebben dan de koeien die vrij in de wei lopen. Daardoor raken mensen geïrriteerd.'

'Als ik echt taboedoorbrekend zou willen zijn, zou ik waarschijnlijk veel heftiger werk maken', verklaarde de fotograaf Serrano, wiens foto van een vrouw die in de mond van een man urineert, gebruikt is als affiche voor het Groninger Museum, grote opschudding

veroorzaakte. 'Ik probeer mooie kunst te maken, die onderhoudend is, maar ook educatief en informerend, met het risico dat kijkers zich er onbehaaglijk door voelen. Mijn werk moet mensen laten denken. Ze mogen het best vreselijk vinden, als ze maar reageren.'

Geen doel maar middel

Kunstenaars die 'op het randje' opereren hebben vaak een moreel alibi: de schok is niet het doel maar een middel. Ze maken gebruik van shockerend materiaal of schokkende beelden, maar ze geven tegelijkertijd waarachtig inzicht in de met taboes beladen onderwerpen. Het is 'gruwelkunst' die in het verlengde ligt van de negentiende-eeuwse freakshow, de horrorfilm en de 'ondeugende' plaatjesboeken. Het is kunst die inspeelt op onbewuste angsten en verlangens. Verontrustende kunst die de andere kant van het leven toont, de kant waar mensen liever niet te veel aan denken.

Het verlangen om het verbodene te tonen is waarschijnlijk al zo oud als de mensheid. Vroeger kon dit voor een kunstenaar een hachelijke onderneming zijn, waar gevangenisstraffen tegenover stonden, of ten minste het verliezen van de opdrachtgevers. Omdat kunstenaars tegenwoordig onafhankelijker opereren worden hen steeds minder grenzen opgelegd. Het kan dan zomaar gebeuren dat je als argeloze museumbezoeker een kunstwerk tegenkomt dat voor jouw gevoel een grens overschrijdt.

Publieke rel

De vrijheid van de kunstenaar is niet zonder slag of stoot ontstaan. In de loop van de geschiedenis is het vaak gebeurd dat een kunstuiting voor grote consternatie, of zelfs een rel, zorgde. De eerste echte publieke rel over een kunstwerk is waarschijnlijk die rond de Olympia van Manet in 1865. Manet was zeker niet de eerste die een schilderij van een naakte vrouw exposeerde. Het was ook niet het naakt op zich dat de commotie bij het publiek veroorzaakte, maar de blik van het model in combinatie met de entourage. Manet had een blote vrouw (een prostituee, in de ogen van de kijker) geschilderd en niet een naakt model in de academische traditie, waarbij naakten meestal godinnen voorstelden die op het schilderij een bovenaardse, verheven rol hadden, ontdaan van erotische lading.

Ook de kenners en de kunstwereld wonden zich op over Manet's schilderij: het was geschilderd in grove penseelstreken, en dat was niet de mode in die tijd. Manet schilderde de Olympia in het zelfde jaar als het Déjeuner sur l'Herbe. Op dit schilderij was zelfs zomaar een naakt persoon geschilderd, zonder enige verwijzing naar een mythologisch verhaal of een allegorische

betekenis. Aanvankelijk wilde men Déjeuner sur l'Herbe' niet tentoonstellen maar toen dat eenmaal toch gebeurde was het schandaal even groot. Manet kon het zich veroorloven, hij was rijk en hoefde niet te leven van zijn kunst. De man in de straat heeft nauwelijks weet gehad van de commotie over Manets werk. Ten eerste waren die niet geïnteresseerd in kunst en er ware geen media die nieuws onder de aandacht van een groot publiek brachten.

Controverses

Ook nieuwe muziekstromingen hebben controverses gebracht. Toen de jazzmuziek opkwam werd dit door velen bestempeld als duivelse muziek, die een slechte invloed had op de jongeren die er naar luisterden. Ook de eerste popmuziek werd op deze manier ontvangen. Vooral ná de Tweede Wereldoorlog lijkt het wel of iedere verandering of vernieuwing in de kunst controversieel is en het protest, de roep om censuur en soms agressieve reacties er bij horen. De voorbeelden zijn talrijk: Rock 'n roll – 'beatmuziek'-punk – rap. Abstract expressionisme, pop-art, post moderne kitsch (Jeff Koons) - Sensations, Le Sacre du Printemps –Ballets Russes, West Side Story, Der Stellvertreter, Troilus en Cressida, Het vuil, de stad en de dood, Madonna. Kunst maakt emoties los. Is dat niet een belangrijke taak van kunst?